

STEDNAVNEFORSKNING.

Af *Vilhelm Marstrand.*

I »Fortid og Nutid« XI (1935), 39—47 har magister *Kristian Hald* taget en enkelt side af det stof, jeg i bogen om Aabenraa har søgt at bringe orden i, op til kritik. Den slutter med en smuk anerkendelse af min fremstillingsform. Den er jeg glad for. Selv har jeg lidt under vanskelighederne ved at faa stoffet fremlagt i nogenlunde tilgængelig form, da alle undersøgelserne griber ind i hinanden, og gensidigt betinger de vundne resultater. Trods anerkendelsen maa jeg dog af magister Halds øvrige kritik erkende, at mine vanskeligheder paa dette punkt ikke har været indbildte. Det er ikke lykkedes mig at gøre formen klar nok til, at han har forstaaet de ledende forudsætninger for de udførte undersøgelser.

Det ses allerede af overskriften til hans kritik. Den taler om »stednavneteorierne« i min bog, et ud fra hans forudsætninger maaske naturligt udtryk, men det er ikke teorier jeg har søgt at opstille, men at indordne foreliggende kendsgerninger i et kronologisk modsigelsesfrit system, akkurat som geologer og arkæologer bestemmer tiden for de undersøgte genstandes tilblivelse »med en nøjagtighed, som man ikke hidtil har drømt om at opnaa«. Istedetfor at glæde sig herover afviser magister Hald denne mulighed, hildet i det han har lært, at sprogforskerne alene har forstand paa og dermed eneret til at drøfte de spørgsmaal, der her er tale om.

Et eksempel vil let overbevise om, at denne paastand ikke kan blive rigtig ved at gentages saa hyppigt, som den er blevet det. En sprogvidenskabsmand med vor tids viden og indsigt paa dette omraade stilles om et par tusind aar overfor den opgave at udtale sig om tiden for vore stationsbyers opstaaen. Selv med et meget righoldigere materiale til raadighed, end det vi har, naar talen

er om ting sket for et par tusind aar siden, saa vil han ikke kunne løse opgaven gennem sprogvidenskabelige undersøgelser af nogensomhelst art. Det rigtige svar, tiden c 1870—c 1920, kan kun gives, naar han til løsningen inddrager jærnbannerne i undersøgelsen. De kan være til, de kan være forsvundet, men deres spor vil ikke i et bakket land som Danmark kunne forsvinde, og kun ved deres hjælp kan disse bydannelser holdes ud fra de yngre bydannelser, som efter den tid er opstaaet ved landevejene i bilernes tid. Selve navnene vil ingen vejledning kunne yde, fordi de spænder over oldtidsnavne som Jelling, middelalderlige navne som Borup og nyere navne som Charlottenlund, ja en saadan faldgrube som Hellerup ved København, der ikke er et torp, men en nydannelse fra 1700-aarenes slutning.

Dette eksempel viser for alle, der kan se, at sprogvidenskabens krav om eneret til at udtale sig om landsbynavnes alder er uberegtiget, bunder i en forveksling af navnet og tingen, af ganske tilsvarende art som den man ler ad, naar den træffes hos fortidens eller hos naturfolkernes medicinmænd, men som man gerne tager alvorligt, naar man møder den hos nutidens videnskabsmænd. Ganske simpelt fordi man til enhver tid har respekt for de resultater, de særligt kyndige naar. Og ingen vil med nogensomhelst ret kunne bestride, at nutidens sprogvidenskab har naaet resultater, det er værd at respektere og at beundre. Selv har jeg efter bedste evne søgt at udnytte disse resultater, og ikke paa noget punkt er jeg mig bevidst at være i modsætningsforhold til de naaede detailresultater, endsiges til disse metoders anvendelighed paa selve navnestoffet. Men ingen maa heller glemme, at det navnene betegner, selve landsbyerne, kan undersøges og tidsbestemmes ad mange andre veje. Det er med bebyggelsens historie som med rigernes. Det er paa grænserne, at »historien« skabes, og ad forbindelsesvejene til omverdenen, at den fuldbyrdes.

Saa meget om det almindelige. I magister Halds *detailkritik* kan jeg kun i ringe grad genkende min egen fremstilling. Han bruger en side til at gengive mit sproghistoriske ræsonnement for at henføre de ældste torper til Knud den stores tid. Jeg, der bestrider muligheden af en saadan bestemmelse. Henføringen er

alene sket paa historisk grundlag. Hjemsendelsen af vikinghæren i 1018, umuligheden af i tiden efter at vinde jord i udlandet maatte naturnødvendigt føre til jordhunger i indlandet. Og jeg har vist, at et stort antal torper i Sønderjylland kan sættes meget nær samtidigt med den regulering af grænsen mellem Slesvig og Ribe stift med samhørende flytning af Urnetinget, som fandt sted c 1028. Dertil har jeg saa knyttet bemærkninger om den yderligere støtte for den tidsfastsættelse man kan finde igennem de engelske torpnavne. Min fremstilling heraf kan ikke være særlig god, ti i selve gengivelsen af, hvad jeg derom har sagt, findes ikke blot flere misforstaaelser, men en positiv fejl, der vel skyldes en erindringsforskydning. Magister Hald skriver nemlig: »Da Marstrand ikke kan tænke sig, at det samme »lydskred« er foregaaet uafhængigt i Danmark og England«. Rent bortset fra, at det kan jeg, saadan som magister Hald opfatter udsagnet — det er blandt andet derfor, at jeg ikke har omtalt de tyske forhold, som han nævner, og som viser, at der i det gamle Saxon i tidlig kristen tid har fundet en lydudvikling sted ganske parallel med den man træffer i Syd-England — saa var det jeg skrev, jeg ikke kunde tænke mig, at ændringerne »er foregaaet ens i Syd-England og Danmark, men forskelligt i Danelagen«. Det er virkeligt noget helt andet, og jeg forstaar slet ikke, at magister Hald vil antyde muligheden af, at thorp i Northumbria kan være ældre end kristen tid, naar han med Ekwall som kilde loyalt anfører, at forholdene i Lincolnshire er som af mig nævnt i Northumbria, begge tilhørende Danelagen.

Bedre staar det heller ikke til med hans gengivelse af mine bemærkninger om det kendte sted i Jydske Lov, ifølge hvilke de der bor i adelby kan kalde torpmændene tilbage, om den skade torpet volder dem er dem utaalelig. »Dog har de 3 vintres hævd paa deres udflytning, ukæret paa tinge, da maa man ikke opdele dem (ophæve torpet)«.

Magister Hald hævder, at ordet torp her har betydningen »udflytterby« i al almindelighed. Ja selvfølgelig, en saadan lovbestemmelse kan ikke omgaas ved, at man giver udflytterbyen et navn, der ikke ender paa torp. Men han overser, hvad enhver let kan

se af gengivelsen, at bestemmelsen er fuldkommen prohibitiv. Ingen kan flytte ud paa den risiko, i løbet af de første vanskelige aar at kunne blive tvunget tilbage i adelbyen. Lovbestemmelsens hensigt har derfor kun kunnet være at legalisere de bestaaende torper. At dette trods »aldershævd« var paakrævet endnu i 1241 har jeg godtgjort ved at vise et tydeligt eksempel paa tilbageflytning af et torp saa sent som c 1200, og jeg har yderligere gjort opmærksom paa, at en lovbestemmelse af denne ved første øjekast mærkelige art er i god overensstemmelse med dansk lovgivning og den dag idag praktiseres i byggevedtægter, vejvedtægter og lignende. At gengive dette ved at sige, at jeg har anset torperne for »grundlagt af trælle, som man kunde anvende andre og strengere lovbestemmelser paa« er at vende min fremstilling paa hovedet.

For min opfattelses rigtighed anser jeg det derimod for meget værdifuldt, at magister Hald anser det »muligt vel endog sandsynligt, at torpgrundlæggelsen i stor udstrækning er knyttet til trælleholdet«. Større indrømmelse ønsker jeg ikke, ti talen er om frigivne, og der kan ikke godt herske tvivl om, at overtallige bondesønner har været med i arbejdet, særligt i den yngre gruppe: torperne, i hvis forled der indgaar personnavne.

Naturligvis er jeg klar over, at gamle danske navne er i overvældende flertal i denne gruppe. Det af mig anvendte udtryk: »Det forklarer, at navnene fortrinsvis er kristne« er en fejl, indkommet ved at et oprindeligt »forklarer navnlig, at en del af navnene er kristne« er blevet rettet som vist. Det havde været bedre blot at slette ordet navnlig. Fejlen er overset, og spiller ingen rolle for argumentets rigtighed, men en fejl er det, og jeg beder den undskyldt.

Til enigheden paa dette punkt knytter sig enighed paa andre og væsentlige punkter, og dette er værd at bemærke, da resultaterne er naaet ad meget forskellige veje. Saaledes, at man ikke af de bevarede gamle genitivendelser i sønderjyske fornavne kan slutte til højere alder af disse. At der blandt de sønderjyske torpnavne »ikke findes eet eneste, som med sikkerhed kan henføres til et helgennavn eller andet kristent personnavn« kan dog ikke genoplive teorien i dens ældre form. Dette forhold forklares bedre

ved min redegørelse for, at særlig mange af de sønderjyske torper er blevet til i Knud den stores tid, takket være godsinddragning med paafølgende udstykning, hvilket automatisk maa føre til, at der var mindre jord til torper i den yngre tid. At saadanne dog ogsaa findes her, er imidlertid sikkert nok. Blandt dem træffer man 3 *Vollerup* og Lille- og Munk-*Volstrup*. De har navn efter 4 forskellige Olav'er. Dette viser, at magister Halds oplysning ikke kan bruges som vist, ti selv om navnet Olav henregnes til de ældre danske, saa kan den hyppighed, hvormed det her optræder, dog kun tilfredsstillende forklares ved at regne med opkaldelse efter den i 1031 helgenviede norske kong Olav, hvis søn Magnus 1047 vandt den store sejr paa Lyrskov hede. Noget lignende kan vistnok ogsaa siges om enkelte andre navne.

Af stor betydning er ogsaa enigheden om, at der blandt torpnavnene kan udskilles en særlig gruppe, hvis forled *ikke* er et personnavn. Magister Hald anslaaer antallet til c 15 % af totalantallet, jeg har gennem nogle stikprøver skønnet lidt over 20 %. Forskellen er som det ses ikke stor, og uden betydning for de spørgsmaal her drøftes, af hvilke det vigtigste er, om den her nævnte gruppe svarer til et ældre alderstrin, eller om begge navnegrupper er opstaaet jævnsides hinanden. At det første svar er det rigtige, har jeg udførligt søgt at begrunde i bogen om »Aabenraa«. Holdepunkterne herfor er, at ligger torper af begge grupper op til hinanden, saa kan »navnetorperne« jævnlige ses at være yngre end de andre, mens jeg endnu ikke har mødt eksempler paa det modsatte, og at torperne af den anden gruppe ofte kan tidsfæstes til Knud den stores tid.

Særligoplysende er de i »Aabenraa« afbildede forhold ved Nyherreds tingplads i Angel, hvor et ældre Lipping, hvis navn den gennem sognene løbende aa endnu bærer, er afløst af Kværn, Sørup og Serup. Da disse 3 sogne hver har en tingskov i de 3 hjørner, som støder op til det vejkryds, i hvis 4de hjørne tingpladsen laa, og da deres kirker maa være jævngamle og herredets ældste, eftersom de alle 3, og kun disse, betalte 24 s. i kathedratikum, hvilket ellers sædvanlig kun betales af een kirke i herredet, saa maa baade herredets, torpernes og kirkernes opstaaen hen-

føres til Knud den stores tid. At Nyherred derved bliver ældre end mange andre senere udskilte herreder, er ikke mere mærkværdigt, end at landets 3 Nykøbinge hører til de ældre købstæder, og at Kongens Nytorv er ældre end Raadhuspladsen og Axel-torv, skønt navnene umiddelbart tyder paa det modsatte.

Exemplet anføres her saa udførligt, fordi det umiddelbart viser, at forleddet i *Sterup* maa regnes *ikke* at være et personnavn, hvor meget jeg iøvrigt giver magister Hald ret i, at den statistiske chance for et personnavn er større. Men denne chance kan kun komme i betragtning, hvor talen er om et forsvundet torp, hvis navn kun kendes fra et eller andet aktstykke, eller et torp, hvor de topografiske forhold ikke tillader slutninger med hensyn til alderen, hvorfor dette sidste altid først maa undersøges. Ogsaa gennem historiske betragtninger kan man af og til finde vejledning. Naar Saxo beretter, at Erik egode er født det sted, hvor alteret i Slingerup kirke staar, saa er det naturligere i denne bys forled at finde navnet paa den kongsgaard, han er født i, end et personnavn.

Da Erik egode fødtes c 1056, saa viser dette tilfælde yderligere, at udstykningen af kongsgaarde er fortsat ogsaa i tiden efter Knud den store, hvilket naturligvis ikke er andet, end hvad man maatte vente. I Knud IVs store godsgave i 1085 til domkirken i Lund nævnes kun eet torp, *Tollathorp*, og det tilhører den ældre type. Torper med navneforled fra tiden forud har det endnu ikke været mig muligt at paavise. Tages dette sammen med, at torpdannelsen i alt væsenligt maa være afsluttet inden 1100, da der ellers ikke vilde være bygget kirker i saa mange torper, som tilfældet er, men alene i adelbyerne, med, at Roskildekroniken fra c 1138, og det vil sige den til ærkebisp nylig udnævnte *Eskil* karakteriserer Oluf hunger som en god konge, broderen Erik egode som en mand, der gav »almuen ubillige og uretfærdige love«, lige paa tværs af det, disse 2 kongers tilnavne fortæller om misvækst under den første, god aaring under efterfølgeren, og med, at det saa sent som i 1241 var nødvendigt at lovgive til gunst for torperne, som man da ellers skulde mene var til gavn for alle, ja saa kommer forestillingen om et »jordran« paa Oluf hungers tid c 1090 af sig selv. Mange torper er i

aarenes løb forsvundet, og enkelte steder kan en tilbageflytning af adelen paavises. Det vidner om hvor haardt der har været kæmpet om jorden. At de fleste torper holdt sig skyldes andre faktorer end de rent juridiske — det fælles arbejde i bekæmpelsen af Venderne, og den store guldskat fra Arkona, som muliggjorde store offentlige arbejder, der fik hele befolkningen til at tænke paa noget andet. Jeg henviser her til tidens vældige kirkebyggeri, til dens mange slotte og borge, og til ingeniørarbejder af et saadant omfang som indretningen af de inderste dele af Haderslev fjord og Flensborg fjord til landets største mølledamme, der altid havde vand nok til driften af de tilhørende kongelige møller.

Mere er det næppe nødvendigt her at sige om enkelthederne i magister Halds kritik, skønt der nok kunde tilføjes adskilligt, navnlig en dokumenteret tilbagevisning af paastanden om, at min tidsfæstelse af ornum og navne paa -um, »savner enhver støtte i overleveringen«. Den er som det vil ses af min bog netop begrundet ved at indordne de foreliggende kendsgerninger i de rammer, overleveringen har givet os.

Men tilbage staar et par almindelige betragtninger om kritikens art. Det er nu engang saadan, at jo mere man dygtiggør sig i et eller andet speciale, des større udsigt er der til, at man taber forbindelsen med jorden. Jeg kan selv tale med herom, jeg er af gammel byslægt, kender al den ensidighed, ethvert omhyggeligt fagstudium fører med sig. Gennem omfattende expropriationer til baneanlæg og vejanlæg har jeg imidlertid genvundet den medfølgende med jorden, som har lært mig at forstaa, hvordan landbefolkningen føler i forhold til jorden. Og uden medfølgende her vil det ikke være muligt at forstaa, hvordan dette lands bebyggelse er blevet til og har udviklet sig gennem aartusinder.

Om jeg har lært nok, maa jeg overlade til andre at afgøre. Men saa meget har jeg lært, at man ikke kan betegne hovedresultaterne i et foreliggende arbejde for »helt forfejlede«, blot fordi de ikke stemmer med det man i sin ungdom har lært paa det omraade, der er ens speciale.

For en gammel artillerist ligger det nær at sammenligne magi-

ster Halds angreb med bueskydning mod en kanon. Pilene kan saare betjeningsmandskabet, men de gør ingen virkning paa kanonen. At magister Hald efter det ovenfor oplyste ikke har været heldig i bueskydningen, udover den ene træffer han fik, skal jeg i denne forbindelse se bort fra. Kanoner maa nu engang nedkæmpes med kanoner eller endnu kraftigere vaaben.

Jeg har søgt at indordne hele vor overleverede viden og alle mig kendte ældre iagttagelser samt en masse selvstændige ny i tidsmæssig ret følge. Jeg har afstaaet fra at fremlægge iagttagelser og resultater, efterhaanden som de er fundet, men gennem et taalmodighedsarbejde af et omfang kun faa er istand til at danne sig et begreb om, blevet ved at ordne om, til jeg har fundet en ordning, der er fri for modsigelser. Det er denne ordning sagen drejer sig om. At der her og der vil kunne finde forbedringer sted, ligger i sagens natur. Jeg kan paa mange punkter idag gøre finere iagttagelser og naa sikrere resultater, end da »Aabenraa« udkom. Men i hovedordningen har jeg endnu ingen modsigelser fundet, selv om jeg nok vil udtale mig lidt anderledes om det der ligger forud for kelto-skytisk tid. Saa denne ordning kan kun fældes ved at bygge en *rigtigere ordning* op, omfattende alt det stof, jeg har fremført, og det ny, der kan vise min ordnings urigtighed.

Indtil det sker, kan lokalhistorikere med fuld forstrøtning bygge videre paa de vundne resultater, uddybe og forfine dem. Ti de har den forbindelse med jorden og virkeligheden, som man aldrig maa tabe af syne.

Og som magister Hald ogsaa er istand til at faa. I alt hvor han bygger paa egne iagttagelser, er hans fremstilling klar. Men det er til skade for hans afsluttende dom, at han har forladt sit iagttagelsesgrundlag, og overset, at han i det har gjort mig indrømmelser af et omfang, jeg ikke i første omgang, end ikke i drømme, havde ventet at møde fra den side han repræsenterer. For den ærlige aabenhed, hvormed han har gjort dette, vil jeg gerne slutte med en uforbeholden tak til ham. Det jeg har vendt mig imod, er blot de ting, som han er ved at arbejde sig ud af, som jeg har gjort det, og som man maa ud af, hvis man vil bringe

orden i alle disse ting. At de »skolede filologer« ikke før har drømt om muligheden af at kunne naa saa sikre tidsfæstelser, er ikke en klippegrund der kan bygges paa. Med mit ordningsforslag er, uanset hvad enderesultatet maatte blive, beviset ført for, at det er *muligt*. Og alt hvad sprogforskningen gennem sine metoder kan bidrage til at belyse, skal af mig blive anerkendt og udnyttet med al den respekt som jeg iforvejen har for deres arbejde, og som ogsaa jeg kræver for de af mig udarbejdede metoder og de resultater, de fører til.

Ovenstaaende Indlæg, som Redaktionen modtog i Januar 1936, fremkom snart efter i den af Ingeniør Marstrand i Fjor Foraar udgivne »En Grønbog«. Trods dette har Redaktionen ment at burde imødekomme Forfatterens Ønske om at faa Indlægget trykt i »Fortid og Nutid«. Med efterfølgende Gensvar fra Magister Hald afsluttes Diskussionen vedrørende Ingeniør Marstrands Bog om Aabenraa. *Red.*

SVAR TIL INGENIØR MARSTRAND.

Af *Kristian Hald*.

Jeg forstaar ikke, at Ingeniør Marstrand af min Kritik af hans Bog har kunnet faa den Opfattelse, at jeg skulde mene, at Sprogforskerne alene har »Forstand paa og dermed Eneret til at drofte de Spørgsmaal, der her er Tale om«. Jeg nærer, selv om det ikke direkte kom frem i mine kritiske — altsaa væsentlig negative — Bemærkninger, ingen som helst Tvivl om, at Vejen til større Indsigt i vore Stednavnes Kronologi og Landets Bebyggelseshistorie gaar gennem et Samarbejde mellem Sprogvidenskab, Arkæologi, Historieforskning og eventuelt endnu flere Videnskaber. Det »Sprogvidenskabens Krav om Eneret til at udtale sig om Landsbynavnes Alder«, som Ingeniør Marstrand taler om, er iøvrigt, saa vidt mig bekendt, aldrig blevet fremsat. Det kunde vel ogsaa vanskeligt fremsættes i et Land, hvor netop en *Historikers* Arbejder paa dette Felt har været af banebrydende Betydning.

For saa vidt er jeg altsaa ganske enig med Ingeniør Marstrand. Men, og her er vi ved det springende Punkt, naar sproglige Ræsonnementer spiller en saadan Rolle for Bevisførelsen som hos